

VÁNYOLÓS ENDRE

MODERN TÉRTÖRTÉNETEK KELET-EURÓPÁBÓL

„A földön és az ég alatt létezni azt jelenti, hogy valamely *helyhez* kötődünk, és az emberi identitás elválaszthatatlan a hely identitásától. Hellyel rendelkezni azt jelenti, hogy közös (bár nem mindenkiével azonos) identitással rendelkezünk, azaz beletartozunk a társak közösségébe. A közösen birtokolt helyek eltérő nagyságúak.”¹

A városi terek, a közterek olyan emberi alkotások, amelyek a helyhez kötődésről és elidegenedésről, az identitásról szólnak.

A táj, a település (város), a köztér, az épület és annak belsője helyek sokaságát jelöli különböző szinteken. E szinteknek és a közöttük fennálló összefüggéseknek a vizsgálata közelebb vihet a közösség és a személy identitásának megértéséhez. A kölcsönös bennfoglalás, a rész és egység szervezettebb és rugalmasabb viszonya az alábbi fogalmak kényszerű „rémes polarítását”² oldja.

A táj maga az ember, az ember a háza, minden ház egy kis város és minden város egy nagy ház.

„[...] azzal a másik emberrel estek meg ezek a történetek [...] Végigsétálok az utcákon, tereken, most és a múltban – talán megszokásból – ránézek a boltíves bejáratra vagy a rácsos kapura”.³

A *hely*, a város időtlen történetek színhelye. Egy-egy pontjában, időben és térben egymásra tevődnek személyes és közösségi sorsok, történetek, a köztéremlékezet. Ezáltal a városi tér a közösségi örökség, a közösségi identitás része lesz. Ezek olyan történetek, amelyek, bár egyediek, lehet, hogy már többször megestek ugyanazon a *helyen*. Az, hogy ismétlődnek, hogy az emberek ugyanazt élik át a történelem különböző pillanataiban, mintegy biztosítja a *hely* folytonosságát.

Kelet-Európa: új közterek, régi történetek

A letűnt rendszer közterei nem tűnnek el, csak átalakulnak. Változásuk lassúbb, bonyolultabb, összetettebb, mint egy-egy épület metamorfózisa, nem pusztán azok egyedi jellemvonásai határozzák meg jellegét, hanem a köztük, illetve a város/táj egészével fennálló sokrétű viszony is.

Út a királyi palotától a Kultúrpalotáig...

„El kell ismernem, hogy talán egy kicsit megkedveltem a Kultúrpalotát és a Felvonulási teret. A szocreál pompája sok lengyelt vonz és taszít egyidőben, ellentétes érzelmeket váltva ki bennük. Időnként, teljesen érdemtelenül, fel-felbukkan a hír, hogy le kellene bontani a későbbi központi pályaudvar épületével egyetemben, ugyanis a sötét közelmúlt fájó emlékei. Megjegyzem, hogy nemrégiben, amikor lebontották az ugyancsak az 50-es években épített Dziesieciolecia stadiont, hogy egy új, high-tech létesítmény vegye át a helyét, akkor már sokan visszasírták az időközben észrevétlenül szívükbe zárt »szörnyet«...”⁴

1. fotó

A varsói Felvonulási tér



Forrás: POL Warsaw Placdefilad.jpg, <http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:POL_Warsaw_Plac_defilad.jpg&filetimestamp=20070803204806> (letöltve: 2011. október 10.).

2. fotó

A Kultúrpalota Varsóban



Forrás: a Pro Minoritate archívuma

A varsói Felvonulási tér volt talán az első nagyméretű szocreál városi köztér Közép-Kelet-Európában. Sorsa – múltja, jelene és bizonytalan jövője – ezért is tanulságos lehet. A lengyel főváros második világháborús sebeit gyógyítandó, a lerombolt történelmi belváros újraépítése⁵ mellett, új lakótelepek, új városrészek születtek.

A második világháború után megváltozott politikai rendszer igényeinek megfelelő közteret követelt magának: a halottaiból feltámadt Királyi palota nem szolgáltatta a megfelelő háttérdíszletet a népgyűléseknek. A Felvonulási tér lett a válasz: egy monumentális méretű⁶ szabad tér épült meg 1950-ben, súlypontjában a Kultúrpalotával, amely a szocreál építészet lengyel iskola-példája. A mintát a moszkvai Lomonoszov Egyetem szolgáltatta, akárcsak a bukaresti Scânteia Háznak, az új román sajtópalotának.

A tér paradoxon: szabad tér és mégsem, az „ünnepnapokon” történelmet író kivételes hely, míg a hétköznapokban az *üres semmi* helye. A tér születé-

sétől fogva ellenérzéseket váltott ki: nem az ember, az emberek kedvelt sétateret kívánt lenni, hanem a tömegeket a népgyűlésre összegyűjtő épített keret. A történelmi belváros spontánul kialakult, otthonos tereivel ellentétben egy rideg, a közösség számára idegen üres tér maradt. A népgyűlések ideje az 1989-es esztendővel lejárt. Az átmeneti esztendőkből a tér képe fokozatosan átalakult: birtokba vették a vásárosok, a piaci árusok. Megjelentek a piaci bódék, az efemer (köznapi) építészet fa- és bádogépítményei. A köztér privatizálódott.⁷ Az eredeti rendeltetés, használat változása nem humanizálta a teret: a feszült, terhes ürességet, aztán az elhagyatottságot az erjedő rendetlenség, bomlás váltotta fel. A kontraszt láthatóvá lett: a monumentális épített térben közönséges kisszerű cserebere zajlott. Az elmúlt évtizedben a tér funkcionális vonzaskörében, közvetlen vizuális környezetében a Kultúrpalotával versenyre kelő magas toronyházak épültek, amelyek jórészt a lengyel főváros fontos pénzügyi intézményeinek adnak otthont. Egy új belvárosi sziluett van alakulóban, amelynek a Kultúrpalotával vertikálisan megjelölt köztér már nem egyedül hangsúlyos, hanem csak egyik alkotóeleme lett. A tér formája, arányai, a város-szövetben elfoglalt helye lehetővé tennének egy szakszerű átalakítást, rehabilitációt, de a köztéremlékezet miatt a többség inkább felejtene: átnevezne, bontana vagy gyökeresen átalakítana. Igaz, mérhető, elégséges történelmi távolságba kerülve a közelmúlttól, vannak, akik már megbarátkoztak a Felvonulási térrel. Varsóban és másutt Közép-Kelet-Európában is.

...avagy valahol a templom és a művelődési ház között

A városi tér lehet új vagy régi, emberléptékű vagy monumentális, nyitott vagy zárt, befogadó vagy kizáró stb., sokféleképpen osztályozható: nagysága, formája, rendeltetése szerint, vagy építészet-, várostörténeti, illetve településszerkezeti stb. szempontból. Az 1950 és 1989 között létrejött közterek a helyhez, a környezetükhöz való viszonyuk kapcsán a leginkább izgalmasak: vannak köztük *helykereső* és *helyteremtő* városi terek egyaránt. Azaz, tipológiai szempontból legalább két alcsoportot különíthetünk el a környezeti viszonyulás szempontjából: az előbbieket az egykori történelmi városban megépített, a már meglévő városszerkezetbe illeszkedni kívánó terek, míg az utóbbiak a maguk köré teljesen új épített környezetet teremtő közterek csoportja. Az első csoportban a hazai (erdélyi) példák közül megemlíteném Szatmárnémeti vagy Nagybánya új főterét, a marosvásárhelyi Színház teret, míg a másodikban a csíkszeredai Tapsteret.⁸ Köztes típusváltozat a sepsiszentgyörgyi Mihály vajda tér vagy a humánusabb jellegű, léptékű Majláth Gusztáv Károly tér ugyancsak Csíkszeredában.

Az illeszkedés az építészeti, földrajzi-kulturális-történelmi környezetünkbe talán a legfontosabb vizsgálati szempont, de nem mellékes a telepítés helye, időpontja, a tér léptéke, funkcionális-közösségi jellege, formája, a téren

megtalálható középületek, a határfelületek milyensége szerinti rendszerezés sem. Ezeknek a jellemzőknek köszönhetően lesz a helyszínből hely. A határok pedig alapvetően befolyásolják, meghatározzák a hely jellegét, hangulatát, behatárolják a lehetőségeit.⁹

A helyteremtő tér

Az elképzelt ember valósága

1976. október 5-én Nicolae Ceaușescu munkalátogatáson Hargita megyében járt. A Csíkszeredában tartott beszédében bejelentette, hogy az öt éves tervben mintegy hatezer lakást építenek, és „Csíkszereda az egyik traktorgyártó központ lesz”. Az elkövetkező években a település belső városmagját „eltüntetik” és „modern városközpontot” építenek.

Egy város helye, formája és belső rendje nem a véletlen műve. Ezeket természeti és közlekedési adottságok befolyásolják, de hatnak rá a társadalmi körülmények és a jogi viszonyok is, és hat rá az ott élők életformája és tevékenysége. Létrejöhét spontán módon, vagy pedig egy tervezési folyamat eredményeképpen. Ez utóbbi nem a modern kor találmánya, ókori hagyományokra tekint vissza. És az sem, hogy az új településhez, új városhoz, városrészhez keresnek lakókat, nem pedig fordítva. Társadalmi, politikai, urbanisztikai utópiák jellemzője, hogy egy ideális helyzetnek, egy előzetesen megálmodott valóságnak, egy elképzelt, virtuális embernek, típusnak és/vagy közösségnek teremtenek konkrét, valóságos teret.

Ez történt Csíkszeredában is.

„[...] Csiszér Andor, a Tervezőintézet vezetője úgy emlékszik, előbb egy tanulmány készült a Hargita Megyei Tervezőhivatalnál, melynek nyomán megszületett az első rendezési javaslat, majd pályázatot hirdettek, amelyet a bukaresti Ion Mincu Egyetem nyert meg, és ők készítették el az első átfogó rendezési tervet, amely a mostani központi zónára terjedt ki [...]”.¹⁰

Az eredeti változat csak a valóban tönkrement, kisebb, jellegtelenebb épületek lebontását irányozta elő, és foghíjbeépítésekkel oldotta volna meg a bővítést, de nem hagyták jóvá. Ezután a bukaresti ISLGC tervező intézete, amely akkoriban a hasonló városfejlesztési terveket készítette országos viszonylatban, megalkotta ezt a rendezési tervet is, amit jóváhagytak, és ennek alapján jött létre a mai központ.

Csíkszereda „szisztematizálása” tulajdonképpen már korábban elkezdődött, és szép lassan, szinte észrevétlenül történt. Előbb csak néhány árnyi terület, majd a pajta, a csűr, a műhely, a garázs helye, ezután néhány lakás, épület a város egyik vagy másik sarkából: mind a megyésítés, az 1968-at követő építkezési láz, városbővítési tervek áldozata. A terv több mint négyezer lakást foglalt magában, a színházat, a megyei tanács épüle-

tét, a Hargita Szállót, és az épületek közötti élet tereit, köztük a város új főterét is.

Az építkezések sohasem fejeződtek be.

3. fotó

A csíkszeredai régi belváros bontása



Forrás: A mi utcánk...

4. fotó

Az új központ építése



Forrás: A mi utcánk...

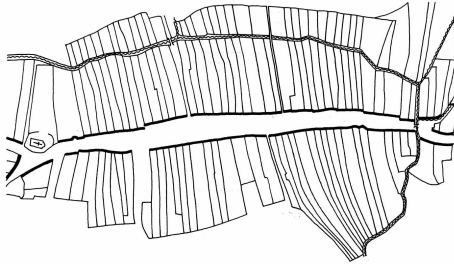
Az egykori urbanisztikai „erőltetett menet” torzóban maradt fejlesztései nem csak Csíkszeredában ejtettek sebet a várostesten, viszont ott a legrávtányosabban, ugyanis a sebhely még ma sem gyógyult be. Egy erőszakos szívátültetés/nagyobbodás ez: a kisvárosi közösség nem tudta megemészteni, befogadni a nagy teret.

A szűnni nem akaró taps tere

„[...] az egység, amely hazánk állampolgárai között kialakult, nemzetiségre való tekintet nélkül, egy újfajta egység, a szocialista típusú egység, amely biztosítja együtt haladásunkat a kommunizmus felé! Senki és semmi a világon nem tudja majd megbontani ezen egységet! (erőteljes és szűnni nem akaró taps) [...]”¹¹

E „közös munka” eredménye a csíkszeredai új főter, amely egy új helyet teremtett maga köré. A teljes városközpont átalakítására került sor. Az átalakítás a belváros hagyományos, jellegzetes szerkezetét is utolérte – az új politikai korszak, a megyeközponti státusz több olyan funkciót is igényelt, ami eddig nem volt a város sajátja: központi bevásárló áruház, az ugrásszerűen megnövekedett lakosság számára lakás, ünneplési, szórakozási felületek (például lakótelepek), illetve az úgynevezett Tapstér (az egykori Lenin és a mai Szabadság tér). Valamikor ezt a városrészt – Csíkszereda két régi utcájának egyikét – a Város Közének nevezték. Ezt a két végén keskeny, közepén háromszorosára szélesedő utcát látta ottjártakor Orbán Balázs,¹² ez volt a hajdani vásárhely, ahol a kereskedők, kisiparosok sátraikat szerdai napon felúthették. Ez az az utca, melyet korszaktól függően hol a Városházáról, Kossuth Lajosról vagy éppen Ferdinánd királyról neveztek el, ennek halálakor pedig a semleges Virág utca nevet viselte, s Csíkszereda egyik szimbólumává vált. Itt állt az első városháza, a régi királyi posta épülete, illetve a közbirtokosság háza – a közösségi élet, az egyleti élet helyszíne.

5. fotó
Csíkszereda főtere, vásártere
a 17. század végén (térkép)



Forrás: NIEDERMAIER, Paul: *Städtebau im Spätmittelalter- Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet*, Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 2002

6. fotó
A régi és új városszerkezet
egymásra tevődése Csíkszeredában



Forrás: a Hargita megyei Műemléki Hivatal tulajdona

A nyolcvanas évek urbanisztikai beavatkozásai nyomán egy „dekonstruált” városszerkezet alakult ki: a semmibe vezető utcák, urbanisztikai tengelyek, a környezetükbe nem illeszkedő nagyméretű közterek, be nem fejezett kapcsolódási pontok a régi városhoz. Ez különösen tetten érhető a jelenlegi Kossuth Lajos utcánál, amelynek a keleti vége teljesen esetlegesen csatlakozik a Petőfi utcához, vagy a Temesvár sugárút, amely abszurd módon, hirtelen a mezőben, a „semmiben” ér véget. Morfológiai szempontból ekkor zajlott le a belváros metamorfózisa: utcavárosból térváros lett, a szalagtelkes szerkezetet a szigetszerűen beépített tömbök teleknélkülisége váltotta fel.

A főtér nemcsak nagy méretei miatt helyidegen, hanem a teret határoló homlokzatok, épületek rideg monumentalitása, funkcionális szerepe és szimbolikus töltete folytán is.

7. fotó
A Tapstér



Fotó: a szerző saját fotója, 2008

A tér két meghatározó épülete: a megyeháza és művelődési ház. Hivatalok. A távolságtartás érzését erősíti a két lépcső, amely felvezet az épületekhez, elszakítja azokat a fő gyalogos közlekedő felületektől, ezáltal mintegy „magára marad” az üres tér, egyetlen épület sem képez valódi, közvetlen és barátságos határfelületet. Az elmúlt évtizedben befejezett félkész könyvtár-iskolaépület¹³ nem elegendő ahhoz, hogy a tér magárahagyatottságán érendben segítsen: a sportpálya által lényegében hátat fordít a térnek, a szélén végigfutó pergola pedig léptéke miatt nem tud részt venni a kialakult hely(zet) háziasításában.

8. fotó

A művelődési ház épülete a Tapstéren



Forrás: a szerző fotója, 2007

9. fotó

Az új könyvtár-iskola épülete a Tapstéren



Forrás: Márton Ildikó, 2011

A kommunikáció hiánya a különböző térrészek, épített síkfelületek között jellemzi a tér és szomszédos udvarok viszonyát is. Azok különbözősége és a kapcsolatot biztosítani hivatott utcák, kapualjak stb. arcnélkülisége szétfeszíti ezt a viszonyt.

A helykereső tér

A genius loci felfedezése, a keresett és megtalált hely

A '60–70-es években a romániai városokban megvalósult középítészeti tervek, urbanisztikai beavatkozások jóval visszafogottabbak, kevésbé ideológiáltak voltak, mint a rákövetkező utolsó évtizedben. Ez különösen érvényes néhány kiemelkedő alkotásra: a marosvásárhelyi vagy krajovai színházépületre vagy a kolozsvári új postaépületre. Egy-egy ilyen új épületterv, amely nemzetközi szinten is mérhető volt, általában a kor legjobb román építészeit gyűjtötte össze.

10. fotó

A marosvásárhelyi Színház tér

Forrás: a Planwerk kolozsvári építésziroda tulajdona, 2007

Az oltári áldozat bemutatása

A Színház tér Marosvásárhely védett, műemléki környezetében található. A Néprajzi Múzeumnak helyet adó Toldalagi palota és a ferences rendi kolostoregyüttesből hírmondónak megmaradt templomtorony a műemléki jegyzékben is szerepelnek. A szomszédos Rózsák tere, az egykori fő piactér is megtalálható e jegyzékben.

11/1-3. fotó

A Színház tér kialakulása

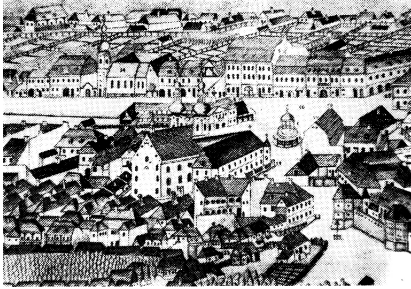
Forrás: a szerző saját tulajdona

A Nemzeti Színház új épülete, illetve a teret határoló korabeli épületek műemléki jellegű, értékes építészeti együttest alkotnak. Ez egyike Marosvásárhely legfiatalabb városi tereinek, ami a '70-es évek elején az új színház-épületet befogadó köztérként jelentkezik, mintegy a Főtér „zsebeként” az északkeleti oldalon. A Rózsák tere a város főtere, az egykori Piac tér, amely köré szerveződik a város, a városszerkezet kiinduló alkotóeleme. Jelenlegi alakját a 19–20. század fordulóján nyerte el, nyitott városi térre épülő „udvar-

teres” szerkezeti elemekkel, bizonyos mértékig a kézdívásárhelyi és székelyudvarhelyi történelmi városszerkezethez hasonlóan.

12. fotó

A marosvásárhelyi főtér a 19. század elején



13. fotó

A marosvásárhelyi főtér a 20. század elején

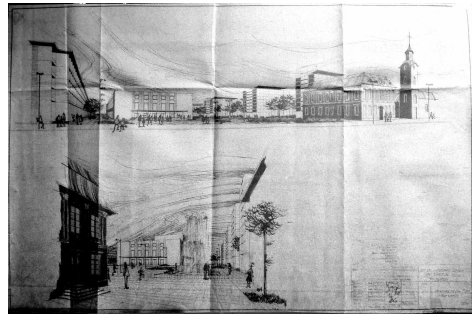
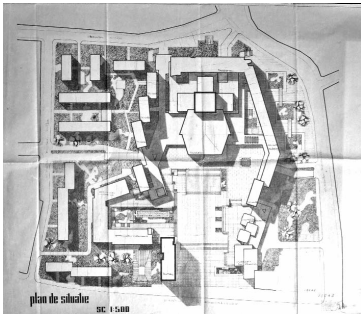


Forrás: CSEPREGHY András – CSEPREGHY Henrik: Üdvözlét Marosvásárhelyről, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002

A régi Piac tér – egykor Széchenyi, majd Ferdinánd király, végül Rózsák tere –, jelentős átalakításon ment át a Nemzeti Színház új otthonának megépítésével.

14. és 15. fotó

A Színház tér tervpályázata 1967-ből



Forrás: a Nemzeti Archívum tulajdona

1964-ben egy tervpályázatot írtak ki, melynek eredményeként a Constantin Săvescu és társai által jegyzett terv¹⁴ került ki nyertesként. Számos változat készült a „térnyitásra”, viszont mindenik a tér északi oldalára képzelte el az új városi teret. A választás érthető okokból a ferences kolostoregyüttes mögött húzódó beépítetlen területre esett: az egykori kolostorkert, a Tol-dalagi ház „barokk kertje” lett a helyszín. Különleges pápai engedéllyel

lebontották a kolostorépületet, a Barátok templomát, és feláldozták a kolostort és kastélykertet is. Az új tér egy „lebegő” térszerkezeti elem az egykori kert járósíntje felett, a főtér hosszanti tengelyére merőlegesen elhelyezve.

A térkialakításban két fontosabb beavatkozási periódus különíthető el: az első 1968–1973 között, amikor megépült az új színházépület, a Luxor Junior és a Luxor bevásárlóközpontok, illetve a '70-es évek vége, amikorra elkészült a Continental Szálló, a lakótorony-épületek. A térburkolat kisebb módosítására, cseréjére a '90-es évek elején került sor.

16. fotó

A ferences kolostoregyüttes megmaradt tornya és a Toldalagi-palota oldalról



Forrás: a szerző saját fotója, 2007

A ferences rendi templom- és kolostoregyüttesből csupán a torony áll napjainkban. A kolostorépületet és a Barátok templomát az új színházépület megépítésekor lebontották. Az ellenreformációval, a 17. században visszatért a városba a ferences rend. Ekkor, 1745 és 1747 között épült fel a templom és kolostor a jelenlegi helyén. A Petky család jelentős mértékben hozzájárult a templomépítéshez. A klasszikus barokk jegyeit magán viselő kolostoregyüttest csak 1777-ben fejezték be, a torony pedig 1802-ben készült el. Az épület mögött volt a ferencesek zöldséges kertje. Az udvarban elemi fiúiskola működött.

Az alaprajzi kialakításban a ferences rendi építési hagyományokkal találkozunk: a kolostor egy kerengős zárt udvar köré szerveződik. A keleti oldalon, a jelenlegi Rózsák tere felé helyezkedett el a kolostortemplom, a piactér zártos beépítéséhez igazodva. A kerengőről nyíltak a boltozatos, stukkódí-

szes helyiségek. Tulajdonképpen a 19. században, hasonló ereszmagasságú épületek szomszédos telekre történő építésével lett a zárt sorú piactérfrontnak a része. A keleti homlokzatán egy emléktáblát helyeztek el a *SOLI DEO HONOR ET GLORIA 1777* felirattal. A belső díszítések, finom részletek a mesteremberek munkáját dicsérik. Az alagsorban halotti kripták találhatóak egy hosszanti folyosón kétoldalt elhelyezve. 1971-ben, a Nemzeti Színház épületének munkálataival lebontásra került a kolostor, az iskolaépület, a már közhasználatú kolostorkert pedig megszűnt. A kriptá viszont megmenekült a toronnyal együtt. Egykori kegytárgyak, a belső bútorzat egyes elemei, szentek, vagy szentek életéből vett jelenetek ábrázolásai üvegfestményeken az új templomban kaptak helyet.

17. fotó

*A Toldalagi-palota hátsó,
Színház tér felőli bejárata*



Forrás: a szerző saját fotója, 2007

A Toldalagi-ház jelenleg a megyei Néprajzi Múzeumnak ad otthont. A Jean Ludor francia építész tervei alapján készült épület az erdélyi barokk egy jeles példája, mely a francia barokk és rokokó jegyeit viseli magán. Különösen érvényes e megállapítás a főhomlokzatra. A tervek Toldalagi László gróf megbízásából készültek el. A leendő városi barokk palota tizenhárom esztendeig épült, 1759 és 1772 között, késéssel, hiszen az előkészítő munkálatok már 1742-ben elkezdődtek. A ferences rendi kolostoregyüttes szomszédságában levő telek hátsó részén egy barokk kertet alakítottak ki, geometriai formákkal, szökőkúttal stb. 1759-ben a helyi döntéshozó hatóságok időlegesen leállították az építkezéseket. Az U alakú alaprajz módosult, minek követke-

tében a kert irányában is bezárul. A kétszintes mezanin a belső udvarból induló lépcsőn keresztül érhető el, míg az emeletre vezető lépcső a boltíves kapualjban található. Az alagsori és földszinti belső terek boltozatosak, az emeleten levők pedig síkmennyezettel rendelkeznek. A Mansard típusú tető eredeti héjazata zsindelev volt. Az épületet barokk szerkesztési elvek mentén alakították ki: hat kompozíciós tengely, a vízszintes regiszterek – a földszintet és emeletet, illetve az emeletet és tetősíkot elválasztó ereszkialakítás – jellegzetes elemeivel. A pillaszterek rokokó díszítésű fejezetekben végződnek. Az ablak- és ajtókereteket, a párkányokat és az ablaknyílások feletti fülkékben helyet foglaló szoboralakokat is hasonló – francia rokokó – stílusjegyek jellemzik. A főhomlokzat központi tengelyében álló, fekete hollót ábrázoló medalion egy bankintézet jelképe 1920-ból. A márvány emléktábla az építés időpontját, a megrendelőt és címét jelöli.

A koronázó ereszkialakítás a Toldalagi család címerét tartalmazza. A negyedik homlokzatot egy 20. századi épület takarja el. A hátsó homlokzat kevésbé díszített és a Bartók utcai térkijáratra néz.

Az új színház építése időszerű volt már a '40-es évek második felétől, miután a helyi közösség létrehozta a Székely Színházat 1946-ban. Eredetileg a Kultúrpalotában tartották az előadásokat, aztán a helyi Művelődési Házban. Ugyanakkor az új színház igénye és megépítése nehezen volt összeegyeztethető a rendszer „terveivel”: lakótelepek, ipari gyáracsarnokok, szakszervezeti művelődési házak, esetleg stadionok voltak az elsődleges, megvalósítandó célok között. Jelen esetben lehetséges, hogy az „áldozat felmutatása” meggyőző erővel bírt. A ferences „tér” helyére épült Nemzeti Színház épülete, a tér együttese azonban jelentős építészeti emléke lett a jelenkori román építészettörténetnek. 1973-ban a Román Építész Szövetség nagydíját is elnyerte.

Utószó

Minden társadalom, minden közösség saját képére, hasonlatosságára próbálja formálni az épített környezetét, új intézményeket, középületeket, köztereket hoz magának létre. Ez a szándék több módon megnyilvánulhat:

- (1) az új teljesen átveszi helyét a lebontott réginek;
- (2) azt megőrizve többé vagy kevésbé illeszkedik hozzá;
- (3) azzal párhuzamosan egy újat hoz létre mint egyfajta (néha torz) tükörképét a réginek.

A második világháborút követően az új idők új embert követeltek. Az „új ember” pedig új helyeket, köztereket. Az 1950 és 1989 között épült városi közterek rehabilitációjának problematikájában központi kérdés az illeszkedés és/vagy az újítás nem pusztán az épített, hanem a kulturális, szociális, etnikai környezetben is. Nem mellékes szempont az sem, hogy e közterek

között található olyan, amely „kordokumentumnak” tekinthető, és jelenlegi kevésbé kedvező szimbolikus, közösségi-személyes érzelmi töltete ellenére megtartandó, sőt műemléki védelemre ajánlott.

A rehabilitációjuknál, a közösség általi befogadásukhoz, szükségszerű e sokrétűsége odafigyelni.

Felhasznált, nem hivatkozott irodalom

ALEXANDER, Christopher: *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, New York, 1977.

BORGES, Jorge Luis: *A titokban végbement csoda (elbeszélések)*, Kriterion, Bukarest, 1978.

KERESZTES Gyula: *Marosvásárhely régi épületei*, Juventus Kiadó, Marosvásárhely, 1998.

NAGY András: *Városkép és ami hozzá tartozik*, Csíkszereda, 1997.

NORBERG-SCHULZ, Christian: *Existence, Space and Architecture*, London, 1971.

Planwerk: *Un alt fel de urbanism. O metodă și un studiu de caz: Miercurea Ciuc, Arhitectura*, 2008/62.

SZAKÁCS István Péter: *Francia tavasz*, Mentor Kiadó, Kolozsvár, 1993.

Urban Design Studio, ETH: *Patterns of Continuity Cluj-Napoca*, ETH Zürich, 2009.

VÁNYOLÓS Endre: *De la Palatul Regal la Palatul Culturii Varșovia în căutarea unei noi identități*, *deArhitectura*, 2006/18–19.

VINCZE Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989*, Transindex.ro, 2009, <<http://vincze.adatbank.transindex.ro>> (letöltve 2011. október 10.).

VOFKORI György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*, Békéscsaba, 2007.

Jegyzetek

¹ NORBERG-SCHULZ, Christian: Egy hiteles építész, In: KERÉKGYÁRTÓ Béla (szerk.): *A mérhető és mérhetetlen – építészeti írások a huszadik századból*, Typotex, Budapest, 2000, 249. p.

² Aldo Van Eyck Lépések egy konfiguratív építész felé című rövid írásában említi ezt a fogalmat, amikor sarkító, kizáró ellentéppárokról beszél az építészetben (az eredeti írás holland nyelven: VAN EYCK, Aldo: *De straling van het configurative*, *Forum*, 1962/3, 81–94 p.).

³ Részlet Jorge Luis Borges, argentin költő, elbeszélő, esszéíró, irodalomtörténész és filozófus egyik legjelentősebb írásából, L. BORGES, Jorge Luis: *Labyrinths*, New Directions Book, 2007, 116–117. p.

- ⁴ Részlet a Parade Square on the Chopin Block! című cikkből, amely a *Warsaw Life study* lengyel weblapon jelent meg 2008. december 4-én, <http://www.warsaw-life.com/news/news/1230-Parade_Square_on_the_Chopin_Block!> (letöltve: 2011. október 10.).
- ⁵ A varsói történelmi belváros teljes újjáépítése a második világháborút követően a modern műemlékvédelem egyik kivételes esete, amikor a műemlékek, a műemléki környezet teljes rekonstrukcióját hitelesnek tekintették a szakemberek.
- ⁶ A varsói Felvonulási tér jelen pillanatban Európa legnagyobb köztere.
- ⁷ Ezt a fogalmat Jan Gehl használja a *Public space public life study* című kötetében, L. román nyelvű fordítását GEHL, Jan: *Viața între clădiri*, Igloo Media, București, 2011.
- ⁸ A köztudatba ezen a néven vonult be a csíkszeredai főtérről, amely hivatalosan a Szabadság tér nevet viseli (a Szerk.).
- ⁹ A hely meghatározásában a határ fontosságát hangsúlyozza MORAVÁNSZKY Ákos: Tűzfalak. Kelet-Európa intenzitása, *Magyar Építőművészet*, 1989/4, 6. p.
- ¹⁰ *A mi utcánk. Csíkszereda lebontott utcáinak emlékére*, Csíki Műemlékvédő Egyesület, Csíkszereda, 2003 (az ugyanezt a címet viselő fotókiállítás katalógusa).
- ¹¹ Idézet a Nicolae Ceaușescu: *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tutoror oamenilor muncii* című programdokumentumából, 1971. július 9., Editura Politică, București, 30. p.
- ¹² Orbán Balázs a 19. század második felében járt Csíkszeredában, és élményeit *A Székelyföld leírásában* írta meg, L.: ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása – történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, Ráth Mór Bizománya, Panda és Frohna Könyvnyomdája, Pest, 1868.
- ¹³ Nagy István Művészeti Líceum (a Szerk.).
- ¹⁴ A marosvásárhelyi Színház teret a Nemzeti Színház új épülete körül alakították ki, amelynek építését 1973-ban fejezték be Constantin Săvescu tervei alapján. A korabeli szakmai sajtó lelkesedéssel fogadta ezt az új közteret, amint az *Arhitectura* című román nyelvű építészetlapban 1973-ban megjelent bemutatás is tanúsítja, L. *Teatrul Național din Tirgu Mureș, Arhitectura*, 1973/4.